

فلسفهٔ عقل

جلد اول: نقد عقل جزئی در فلسفه اسلامی

محمدعلی اردستانی

www.ketab.ir

فلسفه عقل

جلد اول: نقد عقل جزئی در فلسفه اسلامی

محمدعلی اردستانی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۴۰۱

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

طراح جلد: رؤیا نگهبان

چاپ و صحافی: آرزوی دیگه

سرشناسه: اردستانی، محمدعلی، ۱۳۴۹.
عنوان و نام پدیدآور: فلسفه عقل / محمدعلی اردستانی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری: ۳۰۸ص.
مندرجات: ج: ۱: نقد عقل جزئی در فلسفه اسلامی- ج: ۲: نقد عقل در مدارس حدیثی - مدارا داد و مدارا المآلهین.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۵۳۰-۷

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: فیلسوفان اسلامی -- دیدگاه درباره عقل.

موضوع: Muslim philosophers – Views on reason.

موضوع: عقل -- فلسفه.

موضوع: reason – philosophy.

موضوع: فلسفه اسلامی.

موضوع: Islamic philosophy.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۵۵ BBR

رده‌بندی دیویی: ۱۸۹/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۸۹۷۱۷۲۲

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهنشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران، خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۳	پیشگفتار.....
۱۷	مقدمه.....
۲۷	فصل اول: اصطلاحات دستگاه شناخت.....
۳۱	گفتار اول: ادراک و ادراکات.....
۳۵	گفتار دوم: طرق ادراک.....
۴۱	گفتار سوم: کیفیت ادراک.....
۴۵	گفتار چهارم: بقای ادراک.....
۵۵	گفتار پنجم: آنحای ادراک.....
۶۵	گفتار ششم: قوای ادراک.....
۷۱	رهاورد فصل.....
۷۳	فصل دوم: اتلاقات عقل.....
۷۷	گفتار اول: اتلاقات عقل از دیدگاه ابونصر فارابی.....
۷۷	۱. اطلاق عقل نزد جمهور.....
۷۹	۲. اطلاق عقل نزد متکلمان.....
۸۰	۳. اطلاق عقل در کتاب برهان.....
۸۰	۴. اطلاق عقل در کتاب اخلاق.....
۸۱	۵. اطلاق عقل در کتاب نفس.....
۸۲	۶. اطلاق عقل در کتاب مابعدطبیعت.....

۸۵	گفتار دوم: اطلاقات عقل از دیدگاه شیخ‌الرئیس.....
۸۵	۱. اطلاق عقل نزد جمهور
۸۶	۲. اطلاق عقل نزد حکیمان
۸۹	گفتار سوم: اطلاقات عقل از دیدگاه صدرالمتألهین.....
۹۲	۱. اطلاق عقل در ساحت نفس جزئی
۹۵	۲. اطلاق عقل در ساحت قوهٔ عامله
۹۹	۳. اطلاق عقل در ساحت قوهٔ عالمه
۱۰۱	۴. اطلاق عقل در ساحت کلی الهی
۱۰۷	گفتار چهارم: تجميع اطلاقی و تحلیل اصطلاحی.....
۱۰۷	۱. عقلی جزئی نفس ناطقه
۱۰۹	۲. قوهٔ غریزی نفس ناطقه
۱۱۷	۳. عقل نظری نفس ناطقه
۱۱۸	۴. عقل در قبال قلب و روح
۱۲۰	۵. عقل در قبال عشق یا کشف
۱۲۵	۶. ادراکات تصویری و تصدیقی
۱۲۶	۷. عقل عملی نفس ناطقه
۱۳۳	۸. قوهٔ تمییز امور حسن و قبیح
۱۴۰	۹. مقدمات مقبوله و آرای محموده
۱۴۳	۱۰. قوهٔ باعثه بر فعل حسن و ترک قبیح
۱۴۵	۱۱. قوهٔ انتظام امور فردی و معیشتی
۱۴۵	۱۲. افعال متصف به حسن و قبیح
۱۴۷	۱۳. هیئت پسندیده برای انسان
۱۴۹	۱۴. اخلاق و ملکات و عادات
۱۵۲	۱۵. عقل مستکمل به حکمتین
۱۵۴	۱۶. عقل کلی مفارق و فعال الهی
۱۶۹	۱۷. عقل بسیط اجمالی قرآنی

۱۷۰	۱۸. عقل کلی و کل الهی انسانی
۱۷۴	۱۹. عقل بسیط در واجب تعالی
۱۷۵	رهاورد فصل
۱۷۷	فصل سوم: هویت عقل جزئی
۱۸۱	گفتار اول: آنحای تعاریف عقل جزئی
۱۸۲	۱. گروه اول تعاریف
۱۸۴	۲. گروه دوم تعاریف
۱۸۶	۳. گروه سوم تعاریف
۱۸۷	۴. گروه چهارم تعاریف
۱۸۸	۵. گروه پنجم تعاریف
۱۹۳	گفتار دوم: هویت بنیادی عقل جزئی
۱۹۴	۱. جوهریت عقلی
۱۹۵	۱-۱. تعیین عقلی جوهر نفسانی
۱۹۵	۱-۲. نشئه عقلی جوهر نفسانی
۲۰۰	۱-۳. مبدأ عقلی جوهر نفسانی
۲۰۴	۱-۴. تثبیت عقلی جوهر نفسانی
۲۰۶	۲. قابلیت عقلی
۲۰۷	۲-۱. قابلیت به تفسیر قوه انفعال
۲۰۷	۲-۲. قابلیت به تفسیر قوه اتصاف
۲۰۹	۲-۳. قابلیت به تفسیر جودت استعداد
۲۱۰	۳. مدرکیت عقلی
۲۱۰	۳-۱. دیدگاه عدم ادراک جزئیات به نفس ناطقه
۲۱۱	۳-۲. دیدگاه ادراک جزئیات به آلات نفس ناطقه
۲۱۲	۳-۳. دیدگاه ادراک جزئیات به نفس ناطقه
۲۱۷	گفتار سوم: هویت نوری عقل جزئی
۲۲۲	۱. نوریت عقل به ملاک تجرد جوهر عقلی

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مرفعی اسلام، به‌عنوان معارف نجات‌بخش، در عرصهٔ حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلام، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان شد، از دیگر سو باعث نمایان‌شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکتب‌های بشرساخته و نظام‌های مبتنی بر آنها در میان دیگر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعهٔ منقح و مسلجم، نظریه‌پردازی و نوآوری در زمینهٔ مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعهٔ فکری»، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی‌بخش، و نیز لزوم آسیب‌شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود. به اقتضای ضرورت‌های پیشگفته، حسب‌الامر رهبر فرهیختهٔ انقلاب اسلامی آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش و تدبیر آیت‌الله علی‌اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی» به‌عنوان نهادی علمی- فکری، دانشگاهی- حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکدهٔ «حکمت و دین‌پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف یادشده در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «قرآن‌پژوهی»، «تخصصی علوم انسانی قرآنی»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف زیر فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهات القایی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

یکی از حوزه‌های معرفتی مورد اهتمام حاصل در گروه فلسفه پژوهشگاه، مطالعات استنباطی در حوزه فلسفه مطلق است که در فرایندی اجتهادی به استنباط معارف عقلی از نصوص دینی پرداخته و مسائل فلسفی استنباطی جلوه معالم فلسفی استدلالی یافته و دانشی فلسفی شکل می‌گیرد.

پژوهش حاضر با عنوان «فلسفه عقل (جلد اول): نقد عقل جزئی در فلسفه اسلامی»، تألیف محقق گرانقدر آقای محمدعلی اردستانی است. فلسفه عقل، شناخت مابعدطبیعی عقل است و به استخراج و تحلیل و تبیین احکام و عوارض و خصوصیات مابعدطبیعی عقل می‌پردازد. فلسفه ناظر به هستی، یا بیانگر عوارض ذاتی و کلی وجود عام است، یا بیانگر عوارض ذاتی و کلی وجودهای خاص است که از این دومی، به عنوان مباحث تقسیمی فلسفه یاد می‌شود. مهم‌ترین پرسش‌های پیش رو برای شناسایی عقل، از این قرار است: اطلاعات عقل چیست؟ عقل بر چند قسم است؟ عقل انسانی چه مراتبی دارد؟ عقل چه اعتباری در دستگاه شناخت دارد؟ خردورزی یا تعقل چیست؟

شناخت عقل از جنبه‌های گوناگون، نتیجه پاسخ بدین پرسش‌هاست و این کوشش، کاری ژرف و پردامنه را می‌طلبد که نوشتارهای متعددی را باید به آن اختصاص داد. مسئله اصلی پژوهش حاضر، بحث و بررسی در اطلاعات عقل و به طور خاص هویت و ماهیت عقل جزئی است که در مکتب‌ها و مشرب‌های گوناگون فلسفی، تفاسیر مختلفی یافته است؛ بنابراین می‌توان گفت شناسایی اطلاعات عقل به‌طورکلی و شناسایی هویت و ماهیت عقل جزئی به طور خاص، به گونه مابعدطبیعی هدف اصلی این نوشتار از فلسفه عقل است. دیدگاه فارابی، ابن‌سینا و صدرالمآلهین در اطلاعات عقل و تمایز اصطلاحات مختلف عقل از اصطلاحات دیگر مرتبط با دستگاه شناخت و تعریف‌های گوناگون عقل جزئی، مسائل فرعی این تحقیق را تشکیل می‌دهند.

آقای محمدعلی اردستانی عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی است که سال‌ها به تدریس و تحقیق در زمینه فلسفه اسلامی پرداخته و از او کتب و مقالات متعددی منتشر شده است. نگاهی گذرا بر آثار و آرای ایشان نشان می‌دهد زمینه‌های مطالعاتی وی گستره متنوعی را در بر می‌گیرد که یکی از آنها، مطالعات استنباطی در حیطة فلسفه مطالی است که در سال‌های اخیر، در کانون فعالیت پژوهشی وی قرار گرفته است.

اثر حاضر جلد اول از مجموعه دوجلدی «فلسفه عقل» است که در سه فصل با عناوین «اصطلاحات دستگاه شناخت»، «اطلاقات عقل» و «هویت عقل جزئی» سامان یافته است. در فصل اول به بیان اصطلاحاتی ذیل محورهای چندگانه ادراک و ادراکات، طرق ادراک، کیفیت ادراک، بقای ادراک، انحای ادراک و قوای ادراک پرداخته شده است. در فصل دوم مباحثی چون اطلاعات عقل از دیدگاه فارابی، اطلاعات عقل از دیدگاه ابن‌سینا و اطلاعات عقل از دیدگاه صدرالمآلهین ارائه شده است. در فصل سوم مباحثی چون انحای تعریف عقل جزئی، هویت بنیادی عقل جزئی و هویت نوری عقل جزئی مورد بحث قرار گرفته است.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه فلسفه و ارزیابان محترم

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر امیر دیوانی و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر مسعود اسماعیلی و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، قدردانی نموده، توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم و از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارائه نظرهای ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی

www.ketab.ir